

УДК 631.11.

М. В. Шурик,

д. е. н., перший професор, Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького

ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Обґрунтована потреба запровадження інноваційних продуктів у процес відтворення земельних ресурсів. Розкрито механізм та найважливіші передумови імплементації моделі сталого розвитку в аграрному секторі Карпатського макрорегіону.

The author grounds the need for introducing innovation products into the landed resources reproduction. The article reveals the mechanism and the most important preconditions of the model implementation for stable development in the agrarian sector of the Carpathian macroregion.

Ключові слова: інноватика, приватизація, фінансування, кадри, реформування, передумови, екологія.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загострення економічних, екологічних, соціальних та інших важливих складових у зв'язку з відтворенням земельних ресурсів аграрного сектора спричинило пошук найважливіших причин, що генерують динаміку негативних явищ у сільському господарстві. Розв'язання проблеми використання, збереження, поліпшення та охорони земель ускладнюється через низький рівень запровадження досягнень науки й техніки в аграрний сектор економіки. Використання земельних ресурсів у нинішніх умовах без достатнього інноваційного забезпечення значно ускладнює ефективність розвитку сільськогосподарського сектора економіки на засадах сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Екологічні, економічні, соціальні, демографічні та інші важливі складові суспільного розвитку, розв'язання яких значно загострилось у кінці XX-го на початку XXI століття спричинило пошук людством причин, що безпосередньо регулюють раціональність, збалансованість природи та життя людини на землі. Складність полягає в тому, що своїми діями людина все більше порушує рівновагу (збалансованість), що встановлена найвищою субстанцією Всесвітнім Розумом. У центрі процесу гло-

бальної деградації навколишнього природного середовища, що охопила у XX ст. практично всю планету перебуває саме людина з її споживачьким ставленням до природи та з її ущербною психологією підкорювача й володаря Всесвіту [2, с. 6]. Порушення встановленого збалансованого взаємозв'язку між людиною та природою спричинено, перш за все, прагненням людини будь-що, будь-якими засобами нарощувати виробництво благ, навіть за умови досягнення нею високого рівня економічних та соціальних критеріїв життя. Інколи такі прагнення людини забезпечуються завдяки залученню у виробничий процес нових ресурсів, зростання витрат на їх освоєння та використання. З цього приводу Г. Дейлі зазначає: "Дуже ймовірно, що ми вступили в еру, коли зростання збільшує екологічні та соціальні витрати швидше, ніж воно збільшує блага виробництва" [1, с. 180]. Стає цілком очевидним і зрозумілим, що людству слід переосмислити сформовані цінності й спрямувати свої зусилля на збереження, поліпшення взаємовідносин з природою. Саме в це русло слід спрямовувати розвиток більш інтенсивного використання новітніх досягнень науки і техніки для потреб раціонального відтворення земель на засадах сталого розвитку. Нині ж розвиток науки і техніки значно випереджає духовний і соціальний роз-

виток земної цивілізації. За своєю споживачькою ментальністю земна цивілізація залишилась в далекому минулому, в той час, коли засоби нищення всього живого на землі збільшилися до масштабів, які загрожують глобальною екологічною катастрофою. Неадекватність глобальної свідомості землян засобом техногенного впливу на довкілля — основна проблема подальшого розвитку земної цивілізації [3, с. 25]. Доводиться констатувати, що нинішні зусилля науки, пріоритети у зв'язку з запровадженням новацій спрямовуються переважно на використання сільськогосподарських угідь для потреб підвищення їх продуктивності. Щодо розв'язання екологічних та соціальних проблем, то вони в абсолютній своїй більшості не вирізняються пріоритетністю, важливістю. Зрозуміло, що тут велика роль має бути відведена науці, дослідженню теоретичних засад, які базуються на нових парадигмах організації відтворювального процесу земельних ресурсів. Йдеться про наукове обґрунтування потреб усвідомленої переорієнтації цінностей у зв'язку з використанням, поліпшенням, збереженням та охороною земель, якого сьогодні наука ще не запропонувала. Ми повністю поділяємо твердження В. Мунтіяна, який піддає ґрунтовній критиці теоретичні основи економічних моделей і доводить, що сучасна економічна наука не здатна вирішувати глобальні проблеми, оскільки займається дослідженням виробництва й розподілу матеріальних благ і не цікавиться проблемами природокористування [5, с. 37]. Таким чином, запровадження моделі сталого розвитку в процес відтворення земельних ресурсів потребує переорієнтації наукових досліджень для потреб розв'язання, насамперед еколого-соціальних завдань.

У контексті зазначеного особливо важлива роль має бути відведена науковому супроводу завдяки імплементації у відтворювальний процес сільськогосподарських угідь інноваційних продуктів. Слід зазначити, що потреба спрямувати використання земельних ресурсів через призму їх збереження, поліпшення та охорони не є достатньо досліджена вченими. Йдеться, насамперед, про відсутність чіткої концепції, програми відтворення земельних ресурсів, яка спрямовувалась б на реалізацію основоутворюючих принципів засад сталого розвитку через запровадження інноваційних розробок.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити найважливіші передумови запровадження основоутворюючих засад сталого розвитку в процес відтворення земельних ре-

сурсів аграрного сектора Карпатського макрорегіону. Запропонувати механізм його інноваційного забезпечення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Запровадження ринково орієнтованої моделі в аграрному секторі економіки Карпатського макрорегіону потребує адекватних дій у зв'язку з відтворенням земельних ресурсів. Йдеться про трансформаційні процеси, які б спрямовувались на організацію земельного господарства з використанням засад ринкової моделі відтворення. Саме в цьому напрямі були перебудовані аграрна та земельні реформи в сільському господарстві Карпатського макрорегіону. Йдеться про роздержавлення, паювання та приватизацію земельних ділянок (паїв), пошук справжнього власника землі, організацію нових аграрних сільськогосподарських підприємств тощо. Зазначені трансформаційні процеси повинні були призвести до якісно нової організації процесу використання, збереження, поліпшення та охорони земельних угідь. Земельною реформою певною мірою передбачалось також забезпечити поліпшення екології земель, успішне розв'язання соціального пакету завдань. Однак, як засвідчують проміжні результати реформування, очікуваних позитивних результатів не вдалося досягнути. Приватизація земель, яку провідники земельної реформи вважали панацеєю поліпшення діяльності аграрного сектора не забезпечила адекватної ефективності. Більше того посилились деструктивність та депресивність відтворення земель у аграрному секторі Карпатського макрорегіону. Саме тому виникла потреба проміжної оцінки результатів трансформації земельних відносин, переосмислення цінностей критеріїв відтворення земельних ресурсів.

Оцінка та аналіз використання, збереження, поліпшення та охорони земель АПК у Карпатському макрорегіоні засвідчують, що однією з основоутворюючих причин деструктивності відтворення земельних ресурсів, є існуюча нині невизначеність щодо інноватики, а також щодо запровадження якісно нової організації земельного господарства на засадах сталого розвитку. Йдеться про потребу перебудови земельних відносин, в основу яких слід покласти інноваційні пріоритети, що забезпечуватимуть розв'язання триєдиного завдання сталого розвитку: соціальні, екологічні та економічні потреби людини без додаткового залучення природних ресурсів, в тому числі сільськогосподарських земель. Складність полягає

в тому, що реалізація зазначеного потребує усвідомленості людиною потреби спрямовувати сучасні досягнення науки і техніки не лише на безмежне нарощування продуктивності сільськогосподарських угідь для забезпечення власних споживацьких інтересів, а на розв'язання соціально-екологічних завдань, що є первинними по відношенню до економіки. У зв'язку з цим потребують перебудови сформовані пріоритетні напрями інноватики, які в абсолютній своїй більшості нині носять швидше за все руйнівний характер організації відтворювального процесу земельних угідь у сільськогосподарському секторі економіки. Науковці доводять, що механізм максимізації ринкових відносин руйнує екологію планети, спричиняє стрімке вичерпання невідтворювальних природних ресурсів, зумовлює духовну деградацію світового співтовариства, внаслідок чого на зриває загальнолюдська катастрофа [2, с. 10]. Справді, переважна більшість наукових розробок традиційно тривалий час спрямовувалась на досягнення економічних вигод суб'єктів володіння та користування сільськогосподарськими угіддями. Йдеться про інноваційні продукти, що спрямовувались і нині продовжують бути визначальними для потреб використання земель АПК. Насамперед це стосується надзвичайно широкого кола наукового супроводу та розвитку хімічної індустрії, чиї наукові доробки спрямовуються на збільшення виробництва мінеральних добрив, а також штучних засобів боротьби з шкідниками та хворобами рослин, широке запровадження генної інженерії, генезису широкого спектру нітратів та отрутохімікатів тощо. Такі "інноваційні пріоритети" спричинили швидке зростання мінералізації ґрунтів, зменшення гумусу, руйнації багатьох важливих невідтворювальних мікроелементів, збільшення площ кислих земель, засмічення та забрудненості сільськогосподарських угідь, порушення водорезимного балансу, появу нових невідомих раніше мутантів-рослин і тварин. Своїми діями, завдяки запровадженню так званих інноваційних продуктів у процес відтворення земель у сільському господарстві, нинішні власники і користувачі земельних площ призводять до повної руйнації земельного фонду. Саме тому, більш ніж очевидним нині постає завдання зміни інноваційних пріоритетів, які дали б можливість запровадити якісно нові підходи до використання, збереження, поліпшення та охорони земель. Пріоритетність науки має бути спрямована на успішне розв'язання соціальних та екологічних завдань відтворювального процесу земельних угідь.

Запровадження нових інноваційних пріоритетів у аграрному секторі, в основу яких покладені засади сталого розвитку природно потребують відповіді на запитання: яким чином і з чого потрібно починати. На нашу думку, початковим кроком запровадження нової моделі відтворення земельних ресурсів має стати подолання інформаційного вакууму щодо інноваційних пріоритетів та засад сталого розвитку. У зв'язку з цим виникає потреба розробки адекватної державної земельної політики, яка спрямовувала б досягнення зазначеної мети, цілі. Стійкий розвиток може бути досягнутий (якщо він взагалі досягнутий) тільки за умови кардинальної трансформації матеріально-енергоінформаційних потоків, що обслуговують виробничу систему. При цьому має бути істотно скорочена її матеріально-енергетична частина і збільшена інформаційна [4, с. 444].

Інакше кажучи, пріоритетність інноваційного продукту в сільському господарстві потребує проведення заходів щодо формування в суспільстві якісно нових цінностей, в основу яких покладаються засади сталого розвитку, що розроблені світовою спільнотою та були оприлюднені конференцією ООН у 2002 році в Ріо де Жанейро. Таким чином, основоутворюючим началом формування інноваційних пріоритетів сталого розвитку, що стосуються відтворення земельних ресурсів аграрного сектора є формування загальнодержавної програми, яку слід довести до кожного регіону, населеного пункту, громади, громадянина тощо. Йдеться про розв'язання надзвичайно важливого завдання, яке потребує величезних коштів, часу, зусиль та енергії всього суспільства — формування усвідомленості людиною потреби використовувати новітні розробки науки і техніки, перш за все, для поліпшення проблем екології, кращого забезпечення соціального захисту. Відтворювальний процес земельних ресурсів слід спрямовувати для потреб розв'язання саме цих проблем, яким слід надати статус пріоритетних. Інноватика має спрямовуватись також на розв'язання та запровадження засад сталого розвитку. Щодо земельних ресурсів, то тут основними інноваційними пріоритетами мають стати наукові розробки, спрямовані насамперед на поліпшення ґрунтів завдяки використанню природних, раніше невідомих, регенеративних властивостей землі. У першу чергу це стосується досліджень спрямованих на диверсифікацію виробництва та запровадження органіки, поліпшення складу та структури ґрунтів, генезису ігредієнтів, використання яких забезпечуватиме радикальне зменшення кислот-

ності земель, коренеve покращення земель, відновлення водного балансу, запровадження новітніх сівозмін. Важливими представляються також інноваційні продукти, використання яких максимально виключить із обігу хімічні засоби боротьби з хворобами та шкідниками сільськогосподарських культур, нітратами, отрутохімікатами тощо. Перелік інноваційних розробок, спрямованих на використання, збереження, поліпшення та охорони земель на засадах сталого розвитку можна значно розширити та доповнити. Лейтмотивом, пріоритетом при цьому має стати залучення до розв'язання цих завдань інноваційного ресурсу, новітніх досягнень науки і техніки.

Організація відтворювального процесу земельних ресурсів з використанням новацій, відповідно до вимог сталого розвитку стане можливим лише завдяки формуванню адекватних науково-дослідних інституційних одиниць та суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана із земельними ресурсами. Взаємозв'язок, що мав місце між продуцентами наукових досліджень та сільськогосподарськими підприємствами в умовах командно-адміністративної економіки, нині не може бути використаний, оскільки, в абсолютній своїй більшості примусово здійснювався зверху. Це важливо, оскільки спроби директивного регулювання взаємозв'язку між продуцентами наукового продукту та його споживачами не можуть бути ефективними. Це аксіома, без усвідомлення якої не можна вести мову про запровадження інноватики для потреб відтворення земельних угідь АПК на засадах сталого розвитку. Такий механізм імплементації досягнень науки і техніки у відтворювальний процес аграрного сектора економіки слід вважати деструктивним, малоєфективним.

Проголошення ринкової моделі організації відтворювального процесу в сільському господарстві, роздержавлення, паювання та приватизація земельних ділянок призвели до руйнації або скорочення багатьох наукових інституцій, які генерували новації для АПК. Знищені були також найважливіші споживачі інноваційних продуктів — сільськогосподарські підприємства, значна частина з яких вела відтворювальний процес успішно, запроваджуючи при цьому новітні досягнення науки і техніки. Пріоритетність при цьому, як нами зазначалося раніше, відводилась підвищенню продуктивності земельних угідь, нарощуванню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Щодо соціально-екологічних складових відтворення земель, то в абсолютній своїй біль-

шості вони не мали статусу пріоритетності. Зрозуміло, що такі мотиви генезису інноваційних продуктів не можуть бути сприйнятними для реалізації засад моделі сталого розвитку. Потрібно переорієнтувати науково-дослідницькі установи на потребу спрямовувати свої пошукові роботи для генезису новацій, спрямованих на розв'язання, насамперед, соціально-екологічних завдань відтворення земель АПК. Розв'язання цієї проблеми повинно стати пріоритетним напрямом регулювання державою дальнішого функціонування науково-дослідних установ, вузів усіх рівнів акредитації відповідного спрямування та спеціалізації. Йдеться про реанімацію частини старих та створення нових наукових інституцій, основним призначенням яких є запровадження сталих засад відтворення земель завдяки використанню інноваційних продуктів. Для цього державою має бути забезпечено проведення відповідних організаційних заходів та їх фінансування. Йдеться про підготовку кадрів, створення спеціалізованих науково-дослідних та навчальних закладів, діяльність яких спрямовувалась б саме в цьому напрямі. Таким чином будуть створені передумови діяльності продавця інноваційних продуктів.

Щодо формування споживача інновацій для потреб відтворювального процесу земель, то тут також потрібно створити певні передумови. Йдеться про потребу формування агроформувань, які б використали, поліпшили, зберегли та охоронили сільськогосподарських земель здійснювали завдяки використанню продуктів інноватики. Нині ж у аграрному секторі споживач новацій не сформований, оскільки земельними ділянками в абсолютній більшості володіють господарства населення, які, як правило, забезпечують відтворювальний процес земель використовуючи при цьому відсталі технології, рутинні засоби догляду та обробітку. Йдеться про домогосподарства, у власності яких знаходиться нині майже 2/3 сільськогосподарських земель. Крім того, майже 80% нинішніх користувачів і власників земельних ділянок (йдеться про користувачів і власників Карпатського макрорегіону) складають особи пенсійного віку. Відсутність фінансових ресурсів, належних професійних знань, несприятливий демографічний склад власників земельних ділянок унеможливають формування реального споживача інновацій. Відсутність потреби на інноваційні продукти призводить до незатребуваності їх на ринку, що в свою чергу негативно впливає на діяльність наукових інституцій — продуцентів нового. Саме

цей чинник нині гальмує переведення відтворювального процесу земель на засади сталого розвитку завдяки запровадженню новітніх досягнень науки і техніки.

Складність проведення радикальних заходів, спрямованих на інтенсифікацію імплементації інноватики, полягає в тому, що за період 2005—2009 рр., за офіційними даними статистики, площа сільськогосподарських угідь у підпорядкуванні домогосподарств має тенденцію до збільшення. Зокрема, в Карпатському макрорегіоні в аналізованому періоді земельний фонд господарств населення зріс на 28,3 тис. га. За підрахунками учених з усієї кількості власників земельних паїв лише 2—3% може налагодити їх ефективне відтворення. Звідси стає зрозумілим, що нинішній власник (користувач) дрібної земельної ділянки не є готовим до запровадження інноваційних продуктів.

Таким чином, однією з найважливіших передумов запровадження якісно нового механізму до відтворення земельних ресурсів є формування споживача інновацій. Йдеться про створення новітніх агроформувань, що повинні бути представлені в абсолютній своїй більшості фермерськими господарствами, сільськогосподарськими кооперативами, акціонерними товариствами, товариствами з обмеженою відповідальністю, агрохолдингами тощо. Щодо господарств населення, то їх участь у відтворювальному процесі земельних ресурсів має регулюватись об'єктивними можливостями організувати земельне господарство на засадах інноватики та відповідно до засад сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Проголошення ринкових засад організації відтворювального процесу земельних ресурсів аграрного сектора потребує адекватних дій, спрямованих на запровадження інноваційних продуктів. Йдеться не лише про потребу запровадження досягнень науки і техніки для потреб використання, збереження, поліпшення та охорони земель АПК, а про імплементацію продуктів наукових досліджень, пріоритетність яких базується на засадах сталого розвитку. Насамперед це стосується досягнення стабільності у розв'язанні соціальних та екологічних потреб завдяки успішному та ефективному вирішенні економічної складової процесу відтворення земельних ресурсів. Зважаючи на нинішній рівень функціонування земельного господарства, слід зазначити, що запровадження якісно нових засад його організації буде складним і тривалим процесом. Однак аль-

тернативи йому немає, оскільки за останнє десятиліття значно інтенсифікувались негативні тенденції, що стосуються погіршення екологічних, соціальних та економічних складових відтворювального процесу. Пошук шляхів розв'язання зазначеної проблеми засвідчує, що одним з найважливіших, недостатньо задіяних важелів впливу на організацію відтворювального процесу земель АПК залишаються новітні досягнення науки і техніки. Імплементація інноваційних продуктів у відтворювальний процес нині ускладнена, насамперед, сформованим стереотипом пріоритетності — постійне нарощування обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому соціальні, екологічні складові відтворювального процесу не мають статусу найбільш важливих, а по суті є дотичними до економічних проблем. Розв'язання завдання пріоритетності генезису нових цінностей у суб'єктів володіння та користування землею потребує розробки та запровадження загальнодержавної програми, яка б стосувалась кожного регіону, населеного пункту, кожного громадянина. Лише тоді можна вести мову про об'єктивну можливість запровадження засад сталого розвитку завдяки імплементації новітніх досягнень науки і техніки.

Передумовою пріоритетності запровадження інноваційних продуктів у процес використання, збереження, поліпшення та охорони земель АПК залишається формування ринку інноваційних продуктів. Йдеться про продуцента новацій та споживача, які нині не є сформованими, що значно гальмує запровадження організації земельного господарства на засадах сталого розвитку завдяки інноваційним пріоритетам.

Література:

1. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. — К.: Інтелсфера. — 2002. — 312 с.
  2. Корнійчук А., Шевчук В. Сталий розвиток і глобальна місія України // Економіка України. — 2009. — № 4. — С. 4—13.
  3. Лісова політика: теорія і практика // Під наук. ред. проф., д.е.н. Синякевича І.М. Авторський колектив: Синякевич І.М., Соловій І.П., Врублевська О.В. і ін: монографія. — Львів: ЛА "Піраміда", 2008. — 612 с.
  4. Мельник А.Г. Сутність природних факторів і антропогенних проблем довкілля. — Ук.: Основи стійкого розвитку. — с. 444.
  5. Мунтян В. Информационная парадигма: монографія. — К. — 2006. — 477 с.
- Стаття надійшла до редакції 09.09.2009 р.*